

Валентин Спиридонов / Valentin Spiridonov

НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ В АНГЛИЯ И ГЕРМАНИЯ ЗА УПРАВЛЕНИЕТО НА ВИЛХЕЛМ II

Recent Publications in England and Germany on the Reign of Wilhelm II

Summary: *The article dwells on the most recent publications on the life and reign of the last German Emperor. The author compares the biographies of Wilhelm II by the English professors John Roehl and Christopher Clark and points out their different conclusions on the character of his reign. The author also analyses the major contributions of the published dissertations and research by Alexander Koenig, Michael Obst, Benjamin Hasselhorn, Wolfgang Koenig, Holger Afflerbach Dominik Petzold, in which the authors discuss certain aspects of the German Emperor's reign.*

Key words: *Wilhelm II, John C. G. Roehl, Christopher Clark, Alexander Koenig, Michael A. Obst, Benjamin Hasselhorn, Wolfgang Koenig, Dominik Petzold, Holger Afflerbach.*

Животът и дейността на последния германски кайзер от десетилетия предизвикват интереса на историците. До края на XX век управлението му е обект на стотици изследвания, налице са различни тези, част от които си противоречат, за методите му на ръководство, за властолюбивите му амбиции, за ролята му за избухването на Първата световна война... Въпреки това в годините от новото хилядолетие се появиха няколко заслужаващи внимание монографии, засягащи цялостния му живот или отделни аспекти от управлението му.

На първо място трябва да се отбележи монументалният труд на английския професор Джон Рьол¹. Няма по-подробна и обемиста биография на германския император Вилхелм II от тритомното (с общо над 4000 страници текст, разделени в 111 глави) едноименно изследване, публикувано в края на миналия и в началото на настоящия век. В него читателят ще намери всичко за раждането, възпитанието, семейната среда, болестите, страховете, характера, възкачването на престола, амбициите, изграждането на личния режим на управление, аферите, световната война, детронацията, живота в емиграция и смъртта на последния германски кайзер. При това с най-големи подробности и богато документирана с познати или за пръв път използвани архивни източници, преса, дневници, мемоари, изследвания... Този чудовен труд разкрива огромния талант на Рьол да изследва, усета му да открива и обработва нови документи, да концептуализира миналото и да дава оценки – безспорни или дискуссионни.

Първият том се занимава с живота на Вилхелм до коронаването му за германски император. До най-дребни детайли е представено трудното му раждане, при което е осакатена ръката на бъдещия главнокомандващ; последвалите неуспешни опити за излекуване; физическата и психическа терапия, на която е подложен; амбициозните очаквания и методи на възпитание, с които го травмират неговата майка и възпитателите му; наследствените болести; конфликтите в семейството... Подробното изложение цели да докаже извънредно лабилния и повишено емоционален характер на Вилхелм, да разкрие черти от неговата психика, които впоследствие ще имат огромно значение за германското общество.

Вторият том обхваща периода от възкачването му на трона в 1888 г. до края на века. Въпреки многообразието от теми в него, различни са две основни интерпретационни линии: установяване на управленчески стил, наречен „личен режим“; и извънредна критична оценка на способностите и характера на Вилхелм II. След отстраняването на Бисмарк от канцлерския пост в 1890 г. младият и амбициозен владетел поема властта в свои ръце и налага управленческа система, основана на персонални контакти в тесен приятелски кръг и двор зад гърба на официалните институции, и характерна с непоследователни лични решения. Ръол изрично подчертава, че Вилхелм II не е диктатор, а по-скоро реплика на отминала историческа епоха. Неговата набожност, автократично управление, милитаризъм, самолюбие и сервилно отношение на обкръжението му са сред причините за политическия му и личен провал. Обграждането му с мъже – политически съветници, приятели, военни – чиято сексуална ориентация е аморална, подсъдна и с течение на времето все по-явна, го въвлеча в афери и скандали, от които страда репутацията му. Самият той, според автора, не споделя хомосексуалността им, но цивилни и генерали от обкръжението му заемат високи държавни постове и са овластени с вземането на важни решения.

Джон Ръол отделя подобаващо внимание на „световната политика“ на кайзера, градивни елементи на която са силен военноморски флот и многобройни колонии, т.е. германската империя трябва да изгради своя колониална система, Вилхелм II предпочита нейното ядро да е в Централна Африка и да построи в най-кратки срокове боеспособен флот, с който да я брани. Вилхелм е убеден в необходимостта да демонстрира добронамереното си отношение към исляма и да поддържа приятелски връзки със султана, защото щял да си гарантира подкрепата на близо тристата милиона мюсюлманско население в Европа, Африка и Азия. Големият противник на подобна политика е Великобритания и между двете страни, въпреки родствените връзки на двата двора – кралица Виктория е баба на Вилхелм, напрежението непрекъснато се покачва. Влошените отношения с Русия след падането на Бисмарк и новия курс в германската външна политика са в основата на френско-руското сближение и съюз и на последвалото обкръжение и международна изолация на Берлин, т.е. политическите и военни цели на Вилхелм II тикат страната към конфронтация с останалите Велики сили.

Заключителният трети том започва със събития от 1900-1901 г., които, според Рьол, имат решаващо значение за управлението на кайзера и за съдбата на Германия. През лятото на по-ранната година в Германия е гласуван Втори флотски закон, чиято крайна цел е да измести Великобритания от позицията на първостепенна световна сила, а през 1901 г. умира любимата му баба, английската кралица Виктория, и майка му (нейна дъщеря), към която Вилхелм изпитва противоречиви чувства. Решаващи в случая са не театралността, с която кайзерът демонстрира скръбта си, а фактът, че англо-германските отношения навлизат в продължителна криза, съпътствана от взаимни подозрения, задкулисни действия и открити заплахи: Едуард VII вижда намеса на Вилхелм II в избухналата англо-бургска война и в боксерското въстание, и обратно – кайзерът обвинява английския крал за изолацията на Германия. Приоритет в изложението имат международните отношения и външната политика на райха, в която, според автора, най-малко след Босненската криза от 1908/09 г. всичко подсказва, че се върви към неизбежно военно противопоставяне на големите европейски държави. Вилхелм подкрепя въоръжаването на армията и строежа на военен флот, а още през ноември 1912 г. Виена и Берлин вземат решение за война, която по военни и дипломатически причини е забавена.

Естествено Рьол взема отношение по въпроса за вината на Вилхелм за избухването на Първата световна война. Режимът му на управление, ръководената от него външна политика, допуснатата намеса на военните в политиката водят неимуемо страната към война и кайзерът е ключовата фигура в този курс, т.е. споделя и носи отговорността. Но не трябва да се подценява и влиянието на военните и на части от обществото за създаване на настроение за неизбежността на въоръжения конфликт. Рьол приема, че императорът в крайна сметка става заложник на образа си на пълководец и на собствената си войнствена риторика. В самото навечерие на избухването на войната той изглежда по-скоро разколебан, отколкото убеден военнлюбвец, но не смее да дръпне спирачката. Остава на военните да действат, а той се заема със сплотяване на нацията под знамената на победата и изглаждане на противоречията между цивилното правителство, генералитета и военноморското ръководство.

По време на войната влиянието на кайзера в Германия намалява за сметка на военните, особено след оглавяването на Генералния щаб от фелдмаршалите Хинденбург и Лудендорф. В тази връзка неуспехите на фронта не са негова „заслуга”, но се трупат на неговата политическа сметка. Затова не е учудващо, че в края на войната германското население сваля монархията. Детронираният Вилхелм се установява в Холандия с напразната надеждата да си върне някога трона, в т.ч. и с помощта на националсоциалистите, и да отмъсти на виновниците за сполетялата го съдба. Застаряващият озлобен ексимператор се проявява и като отявлен антисемит, което го сродява идейно с Хитлер, а това за Рьол е поредно доказателство за приемствеността в германската история между 1871 и 1945 г. и за катастрофите в края на двете световни войни.

Основните бележки към труда на Рьом са свързани с начина на изложение: често аргументите му са подкрепени с прекалено дълги цитати или преразказ на източниците, при което се губи нишката с авторовото твърдение; на места е противоречив – цели да докаже едно, а в пространните извадки читателят открива друго; при прекалената фиксация върху личността и обкръжението на кайзера важни политически действия и процеси остават неразвити докрай, липсва обществената нагласа, изолирани са цели социални слоеве от механизма на управление.

Огромният научен труд поставя редица въпроси за размисъл. Не всички заключения на Рьол звучат убедително, но прякото и опосредствено влияние на Вилхелм II върху германската вътрешна и външна политика е представено аргументирано, разкрита е фаталната му роля за избухването на Първата световна война. Кайзерът е представен като изтъкана от противоречия личност: интересуваш се от техника и модернизация на обществото от една страна и реакционер в управлението от друга; стремеж да е популярен и обичан владетел и авторитарен режим; да е монарх на всички, а подценява цивилните, недолюбва славяните, мрази евреите. И за да е противоречието пълно, бих добавил, че с управлението си създава политически климат с катастрофални последици, но „Вилхелмовата епоха“ в областта на икономиката, техниката и науката е една от най-продължителните и проспериращи фази в германската история. През 2013 г. за поредната „Знание“ („Wissen“) на издателство „С. Н. Beck“ Рьол издаде съкратена до 144 страници версия на биографията на императора, която повтаря всички важни автори тези, аргументи и заключения от тритомното издание².

По повод 150-годишнината от рождението на последния германски кайзер друг популярен професор от острова и специалист по немската история Кристофър Кларк предложи на немския пазар преработено и допълнено издание на книгата си за Вилхелм II³. Въпреки че заради юбилея се появиха много нови заглавия за живота и дейността на императора, то най-сериозен научен интерес предизвикват именно неговото и третия том от обемистото изследване на Джон Рьол изследвания. Критиците най-често сравняват трудовете на тези двама автори, въпреки че срещу над четирите хиляди страници на тритомника, Кларк предлага политическа биография в обем от малко над 400 страници. Веднага се набива на очи разликата им в оценката за управлението на Вилхелм II – докато Рьол е особено критичен и натоварва кайзера с най-голямата политическа отговорност за съдбата на Германия, то Кристофър Кларк, без да има за цел да реабилитира монарха, заема една по-умерена позиция: Вилхелм е представен като важен политически фактор, но ограничен в периметъра си на действие от други институции и обществени интереси в страната.

Книгата включва 8 глави, посветени хронологично на отделни важни периоди от живота на Вилхелм, и заключение – обобщаващо авторските изводи. Естествено първата глава представя раждането и детството на престолонаследника. За разлика от Рьол, който се съсредоточава върху трудното раждане и свързаното с него физическо осакатяване и психично разстройство, Кларк

обръща повече внимание на отражението на модерните, но противоречиви възпитателни методи върху изграждането на неговия характер. Освен това се набляга на взаимоотношенията на младежа с неговия властен и консервативен дядо и действаш император Вилхелм I и родителите му – бащата Фридрих (бъдещия кайзер Фридрих III) и майката Виктория, дъщеря на английската кралица Виктория, са убедени либерали.

Следващите няколко глави са посветени на началните години от властването на новия кайзер и очаквано Кларк взема отношение по класическия в немската историография въпрос за режима му на лично управление, на който модел Рьол е отявлен застъпник. Професор Кларк е скептичен относно съществуването на такъв режим. Признава че през първите няколко години управление, докато се сблъсква с остарелия, безпардонен, но все още почитан в райха канцлер Бисмарк, в чиято сянка младия монарх не желае да управлява, а и не одобрява неговите методи на ръководство на държавата, Вилхелм II подсказва амбиции и предприема действия за автократично управление, но най-късно след 1900 г. са налице, според Кларк, видими признаци за ограничаване на неговата власт. Истинският управленчески център все повече се премества към райхстага и правителството и следователно много малко признаци на еднолична власт са налични. Вярно е, казва професорът, че по прерогативи Вилхелм II избира и назначава висшите управници, но е факт, че те не управляват като марионетки. Например Бюлов става канцлер по изричното желание на кайзера и до голяма степен е зависим от него, но води политика, която рядко е по вкуса на Вилхелм II.

Друга голяма тема в монографията е германската външна политика и ролята на кайзера. Кларк описва своя герой като амбициозен монарх, който обаче дори институционално не бил в състояние да води политика, конкурираща Външното министерство. Единствено можел да излъчва сигнали и да влияе с тях, най-често негативно, върху дипломатическите преговори. Накратко: императорът бил част, при това не най-съществената, от цял комплекс фактори и интереси, които определят германската външна политика в началото на XX век. В тази връзка, за разлика от Рьол, който обвинява Вилхелм II за милитаристичния курс на Германия и съответно за избухването на Първата световна война, Кларк подчертава неговата противоречивост – колебае се между мира и войната – и привежда подходящи примери за ограниченото поле за изява на императора. По време на самата война военните, райхстагът и правителството още повече стесняват границите на неговите правомощия и го превръщат в координатор на действията на различните управленчески институции.

Политическата биография на Вилхелм II, представена от Кристофър Кларк, няма амбициите да даде напълно нова оценка или да реабилитира последния германски кайзер, а по-скоро цели да анализира границите на монархическата власт в модерната епоха и по-конкретно в индустриално развита, социално динамична и политически блокирана Германия. Написана е четивно, интегрира най-новите изследвания по темата, предлага оригинални и аргумен-

тирани интерпретации на отделни проблеми, свързани с живота и дейността на Вилхелм II.

В докторската дисертация с интригуващото заглавие „Колко власт има Вилхелм II?“ Александър Кьониг⁴ си поставя за цел да отговори на два важни и често пъти трудно разграничими въпроса: Как се променя управлението на Вилхелм II след кризата в монархията от 1908 г.?; и в по-общ план – Как управлява Вилхелм II? Подзаглавието подсказва, че авторът ще търси отговора между представата на Ханс-Улрих Велер за поликратичната управленческа система и аргументирания най-подробно от Джон Рьол модел на „кралски режим“. Впрочем, по време на изследването на темата от Кьониг, третият том на солидната творба на Рьол за последния германски император не е била публикуван, но пък и втория представя достатъчно добре тезата му относно управлението на кайзера.

Книгата започва с глава за общественото възприятие на монархическата институция. Кьониг убеждава читателите, че доброто позициониране на Вилхелм II в представите на германците увеличава възможностите му за влияние върху управлението на страната и обратно – негов негативен образ сред обществото стеснява границите на личната му власт. Показателен е примерът с все по-шумния Общогермански съюз, настояващ лично Вилхелм да защитава германските имперски интереси, а народът щял да го следва. И обратно – неудачната медийна изява на императора, станала широко известна след публикуване на негово интервю в „Дейли телеграф“ през есента на 1908 г. предизвиква вътрешно и външнополитически обструкции и той е принуден впоследствие да се въздържа от подобни несъгласувани с правителствените служби изяви. Впрочем след 1908 г. канцлерът и прессекретариатът на изпълнителната власт професионално следят и ръководят обществените ангажменти на Вилхелм, заключава автора, а с пресата е сключен своеобразен пакт винаги да представят монарха в некомпрометираща го светлина.

В следващите две глави Александър Кьониг разглежда вътрешната политика и очертава ролята на кайзера за гласуването на законите и за назначаването на управляващите личности. По конституционни разпоредби намесата му в законотворчеството е по-скоро ограничена, вътрешните дела са в ръцете на канцлера Бетман Холвег и единствено чрез назначенията във военния и военноморския отдел Вилхелм можел пряко да упражнява властта си. Авторът анализира също връзката между най-тесните придворни и правителствени кръгове и монарха и дава примери както за игнориране на императорски разпоредби и налагане на различни от неговите политически идеи, така и за безприкословно послушание. Като цяло за изследвания период Кьониг констатира, че Вилхелм II почти винаги подкрепя правителствени инициативи, вместо да предлага собствени. Една от причините според него се крие във факта, че на ключовите позиции в управлението на страната кайзерът е назначил доверени хора и те сами работят в негова полза. От друга страна обаче, огромната и все повече нарастваща работа по управлението ангажира държавния глава – еже-

годно до 1914 г. Вилхелм подписвал над 10 000 документа, голяма част от които без голямо значение за държавната машина. Всеки опит на правителството да ограничи кръга на изискващи императорско одобрение въпроси, още повече че честото му отсъствие създавало функционални неудобства, пропадал най-вече заради възраженията на монарха. Чак в годините на Първата световна война Вилхелм допуска подчинени му инстанции в някои сфери да вземат решения от негово име, но си запазва пълни контролни функции.

Последната глава изследва намесата на кайзера във външната политика на Германия от Босненската криза 1908 г. до прокарването на закона за въоръжаване на войската в 1912 г., т.е. не включва широко дискутирания въпрос за началото на Първата световна война и ролята на Вилхелм II в Юлската криза 1914 г., което считам за недостатък на изследването. Като цяло книгата разкрива отделни елементи на управленческия механизъм и анализира практическото ръководство на държавата от кайзера и правителството, но не дава категоричен отговор на амбициозния въпрос в заглавието „Колко власт има Вилхелм II“.

Вуперталският историк Михаел Обст⁵ в защитената през 2010 г. в университета на Дюселдорф дисертация подлага на анализ политическите речи на Вилхелм II, но след повече от 400 страници текст на поставения и важен въпрос, доколкото те допринасят за делигитимацията на монархията и за външнополитическата изолация на Германия, читателят трудно би си отговорил. Обст се интересува от мотивите, действията и стратегиите, заложили в кралските политически речи и ги подлага на „класически историко-политически анализ“ (с. 10). Отделните глави са обособени по важни проблеми на Вилхелмовото управление като „Оставката на Бисмарк“, „Новият курс“, „Строежът на военноморски флот“ и т.н., които авторът реконструира чрез риториката на монарха. Същевременно описва и опитите на изпълнителната власт да ограничат вредите от непремерените кралски изказвания.

В цялото изследване се прокарва познатата теза за липсата на елементарен дипломатичен такт в оригиналните речи. Оттук следва, че ако не са редактирани от съответните пресслужби, те по правило предизвикват вътрешни и/или международни скандали – например поместеното в „Дейли телеграф“ през есента на 1908 г. интервю. И обратно, според Обст те имат позитивен обществен отзвук, когато са съгласувани и дооформени от правителството. Посочени са интересни примери защо, кога, как и доколко се намесват службите. Една от причините за необходими редакции е свързана с представата, че всяко изказване на държавния глава се възприема като своеобразна политическа програма от обществеността. Речите разкриват честата промяна на мнението на Вилхелм II, скачането от тема в тема и липса на дълбочина в посланието. След скандала от 1908 г. кайзерът се въздържа от честа самостоятелна медийна изява – констатация, която не е новост в историографията. Въобще цялото изследване страда от липсата на оригинални изследователски тези и приносът в основни линии се изчерпва в прилагането на нови доказателства към вече

популярни констатации. В друго издание година по-късно Обст публикува подбор от 245 хронологично подредени речи на Вилхелм II от периода 1883–1918 г.⁶

С темата за религиозността и съответното поведение на Вилхелм II се занимава в своята докторска дисертация теолога Бенжамин Хаселхорн⁷. Предвид на обстоятелството, че разглежда вярата на водеща политическа фигура, авторът я озаглавява „Политическата теология на Вилхелм II”. Хаселхорн разкрива приноса на семейството и възпитателите на младия престолонаследник за формиране на религиозните му схващания и на убеждението, че бъдещият му пост е предопределен от Бог и е свързан с мисионерска дейност в защита на църквата, вярата и щастието на поданиците (с. 61). Вилхелм счита, че монархията трябва да изпълнява социална роля и да сплотява поданиците. Затова неведнъж гласно декларира защита на работническото съсловие, но не и на социалдемократията. Като пазител на вярата на цялото население протезира не само протестантската, към която принадлежи, но и католическата църква и еврейските религиозни общности, въпреки личните му антисемитски убеждения. Опитва се и да посредничи между различните фракции в евангелистката църква и да помирява религията с науката.

Според Хаселхорн особено влияние върху религиозните убеждения и поведение на кайзера оказва познанството му с Хюстън Стюарт Чембърлейн, от когото възприема идеята за политическата митология. В тази връзка Вилхелм II се опитва да наложи в употреба прозвището „Велики” към името на създателя на германската империя и негов дядо Вилхелм I, подпомага строежа на множество негови паметници в различни селища и местности. По същото време в Германия се шири култът към Бисмарк, също изразен чрез строеж на паметници, преименуване на площади, улици и сгради, т.е. налице е конкуренция кой паметен знак да е по-висок, по-пищен, по-значим. Дори националният мит за „Барбароса” („Рижата брада”) с успех е трансформиран на „Барбабланка” предвид на побелялата брада на Вилхелм I. Вилхелм II се стреми да съхрани традициите на средновековната германска империя, доказателство са реставрирани по негово разпореждане национални паметници от отминали епохи и изобразените фигури на пантократори в строежа на нови църкви. Въодушевява се от оперите на Вагнер, счита германската раса за достойна и задължена по божията воля да изгради световна империя и вярва, че може да я реализира, защото е убеден в протекцията на националния светец Архангел Михаел.

Първата световна война променя конструкцията на политическата теология на кайзера. На преден план излизат нови идеи, напр. войната се стилизира като апокалиптичен резултат от битката между доброто и злото. По време на емиграцията в Холандия водещ става мотивът за саможертвата на монарха. Като екскайзер публикува критични разсъждения за ценностите на Стария завет и причислява Германия към „изгряващите” източни държави, на които принадлежи бъдещето. Идеята е в противовес на популярната тогава книга „Залезът на Запада” и съответната културоложка теза на Освалд Шпенглер.

През 1913 г. по повод 25-годишния юбилей от царуването на Вилхелм II във вестник „Нойе Рундшау“ излиза материал, описващ доста точно противоречивостта във възгледите на кайзера: от една страна, той привества модернизацията на Германия и се въодушевява от развитието на техниката, стопанството, капитализма; а от друга – в политическата и културната сфера превъзнася просветения абсолютизъм. Неговите съвременници, както и неговите настоящи изследователи, не пропускат да подчертаят двойствеността на Вилхелм – да е прогресивен и реакционен едновременно. И ако след публикуването на мащабната биография на кайзера от Джон Ръол можем обстойно да научим за причините и проявленията на неговата реакционна политическа страна, то до появата на изследването на Волфганг Кьониг⁸ липсваше монографичен труд за отношението и приноса му за модернизацията на германската империя. Подзаглавието подсказва, че Кьониг няма да изследва модернизацията в нейната цялост, а само проявленията ѝ в техниката и в индустрията, където е безспорен специалист и професор по история на техниката в Берлинския технически университет.

Авторът осветлява както интересът и познанията на Вилхелм II в различни клонове на техниката, така и влиянието му върху технологичната, индустриална и научна политика. Според Кьониг двете страни не могат да се разделят, защото самият император не прави разлика между собствената си лична и обществена функция, между частното и държавното поведение на кайзера. Това от техниката, което вълнува лично Вилхелм, това държавата стимулира. Тази закономерност се дължи и потвърждава представата за „личния режим“ на управление, заключава Кьониг. В тази връзка монархът се интересувал най-вече от електротехника, въздухоплаване, флот, прокопаване на канали, докато към приборостроенето, химическата индустрия или железопътния сектор бил по-скоро безразличен. Следователно, подчертава изследователят, към често упоменаваното досега пристрастие на Вилхелм II към техниката трябва вече да внасяме диференцираност.

Вилхелм проявява постоянен интерес към „най-новото, най-сензационното, най-голямото, най-доброто“ (с. 267), но скача от едно на друго откритие без да се задълбочава в неговата същност и без да проявява системен целенасочен интерес към техниката като следствие на натрупващи се дребни открития. И въпреки че притежава частични познания в отделни технически сфери, така и до края на живота си не разбира основата на техническото развитие.

Любима тема му е военноморският флот и затова като държавен глава се заема с амбициозната задача да построи най-могъщата marina на света. Кьониг проследява сътрудничеството и сблъсъка между Вилхелм II военноморския министър адмирал Тирпиц. Докато адмиралът се стреми внимателно, обмислено, еволюционно да обновява флота, за да не изразходва много средства и да загуби доверието на райхстага при гласуването на бюджета, кайзерът настоява незабавно да се включват всички технически новости при строежа на бойни кораби, постоянно натоварва държавната хазна с нови разходи, а

чертожните и строителните отдели – с все по-нови идеи. Достатъчно било да научи, че в някоя страна е внедрен нов детайл и следва съответната инструкция за преработка на проекта, без да отчита ефективността на иновацията и съвместимостта ѝ с възприетата вече концепцията. Налага се често Тирпиц да отклонява предложенията му, но Вилхелм II не смее да го уволни, защото му осигурявал необходимото парламентарно мнозинство и съответното финансиране на флотската програма. По време на продължилите години наред спор за строежа или не на големи линейни кораби кайзерът дори пуска под псевдоним своя статия в специализирано списание, в която излага концепцията си, с цел да получи подкрепа от специалисти. Отзвукът е негативен. „Очевидно колкото е богата техническата фантазия на кайзера, толкова бедна е на адмирала” (с. 40) – образно описва съвместната им работа Кьониг. До 1916 г. Тирпиц остава на поста си и в основни линии носи главната отговорност за изграждането на бойния флот, а Вилхелм се налага само по някои детайли на флотската програма – напр. фирмата АЕГ да получи оборудването на корабите.

Сред другите по-важни любими проекти на кайзера са прокопаването на канал в Средна и подобрения в каналната мрежа на Северна Германия. Влиянието му в по-малка или по-голяма степен се чувства и в други стопански сектори и сфери. По негова инструкция практически е премахнато наказанието за шофьорите при катастрофа, както е предвиждал проектозакон, въпреки че в Германия по това време има десетки хиляди автомобили и годишно загиват стотици хора, само 20% от които са автомобилни водачи. Сами можем да заключим, че е страстен почитател на автомобила. Вилхелм II допринася за модернизацията на германското стопанство и наука с еманципирането на техническите висши училища, с равноправното третиране на професионалните училища и хуманитарните гимназии. Любовта му към техниката и индустрията води до еманципация на буржоазията и съответно до социална модернизация, т.е. Кьониг предлага различни примери за директно или непряко влияние на императорското хоби върху развитието на държавата. Накрая дава своя убедителен отговор защо един консервативен по политически убеждения монарх стимулира модернизацията на страната: Вилхелм II разбирал политиката на подкрепа на техническата модернизация като част от династичния култ; както неговите предшественици са изградили армията, така на него се падало задължението да създаде флота; не на последно място внедряването на техниката допринася за обществената му популярност – Вилхелм е първата немска филмова звезда.

Твърдението, че Вилхелм II е „първата немска филмова звезда” (с. 31) го изрича и доказва Доминик Пецолд⁹. Изследването му е съсредоточено върху връзката между отношението на кайзера към киното и развитието на немската кинематография. Целта е да се проследи как най-новата масова медия обслужва династията на Хоенцолерните, каква медийна политика и стратегия следва Вилхелм, какво се цели с нея и доколко успява. На анализ е подложена кинопродукцията от зараждането ѝ в Германия през 1895 г. до избухването на Първата световна война.

В началото Пецолт проследява превръщането на ранното немско кино в масова медия, чрез която най-често сниманата личност кайзера достига до всички съсловия и селища в държавата. Вилхелм II е въодушевен от техническото откритие и не пропуска възможността да превърне киното в средство за монархическа пропаганда. Следват примери и анализ на усилията на кайзера и обкръжението му да приложат съответната медийна политика и накрая завършва с разсъждения как конкретно се възползват от кинопродукцията за изграждане на харизматичен образ на монарха. Изводите са, че без личната пристрастност на Вилхелм II към киното не би се стигнало до инструментализирането му за монархическа пропаганда, и че кадрите с кайзера не са за забавление на масите, а носят конкретно политическо послание.

Пецолт разглежда много примери как се използват филмовите кадри за пропагандни цели. Специално внимание е отделено на филма за откриването през 1913 г. на паметника край Лайпциг, посветен на вековния юбилей от „Битката на народите“. При изготвяне на програмата за честванията между обществения комитет и кралския протокол не се постига единодушие и Вилхелм II не участва в освещаването му. Изготвеният филм обаче поставя в центъра на празненствата кайзера и не дава в нито един кадър паметника. В заключение автора определя Вилхелм II за „изпреварил времето си медиен политик“ (с. 281), за пионер в медийната пропаганда и превръщането на киното в пропагандно средство.

В края на миналия и в началото на новия век Холгер Афлербах, понастоящем професор в Лийдс, публикува две много добре приети от историческата гилдия изследвания на дейността на фелдмаршал Ерих фон Фалкенхайм (1994) и на формирането и политиката на Тройния съюз (2002), с което си създава реноме на специалист по военна и дипломатическа история. Със следваща си книга¹⁰, на която е съставител, той допринася за доразкриване ролята на Вилхелм II като върховен главнокомандващ на германската армия в годините на Първата световна война. Приносът на Афлербах е не само в подбора и обработката на източниците, но и в стъпителната студия и съставения подробен научен апарат и пояснителни бележки към документалния текст.

Въвеждащата част прави историографски преглед на публикациите за дейността на кайзера по подготовката на войната, за участието му в планирането на операциите и за ролята му на координатор между цивилните власти и военните. Освен това се обрисова атмосферата в Главната квартира, в която императорът прекарва по-голяма част от времето на войната, отношението му към императрицата и престолонаследника. Документалната част включва подборка на писма на шефа на военния му кабинет генерал-полковник Мориц фон Люнкер до своята съпруга и извадки от дневника и от кореспонденцията на личния адютант и ръководител на императорската Главна квартира генерал-полковник Ханс Георг фон Плесен. Двамата са сред най-близкото обкръжение на монарха и предлагат сведения и оценки от първа ръка за ролята, надеждите, страховете, психиката на Вилхелм II по време на Първата световна война, за интригите в Главната квартира.

От възпитателната студия, приложените документи и от пояснителните бележки на Афлербах става ясно, че по време на Юлската криза 1914 г. Вилхелм не е сред убедените войнолюбци и дори се опитва да предотврати европейския конфликт. Освен това кайзерът не е свързан с оперативното ръководство на военните действия, не защото лично страни, а защото масовата индустриална война, каквато е Първата световна, е коренно различна от всички предходни като мащаб, организация, планиране и командване. Следователно пребиваването на императора на фронта е по-скоро символичен акт с пропагандно значение, вместо оперативна необходимост. Вилхелм II предпочита престоя в Главната квартира, за да се прехвърли отговорността за вътрешното управление на правителството. Той има по-важната задача, според личното му убеждение, да координира дейността на различните центрове на власт – канцлер, райхстаг, Генерален щаб – с цел оптимална боеспособност и победа на армията. Точно в тази си функция, според Афлербах, Вилхелм се проваля, защото му липсват съответните политически умения и характер. Влиянието му върху стратегията и хода на събитията е главно по линия на назначенията и уволненията на едни или други генерали и политици. Той дълго време, въпреки провалите, държи за оставане на генерал Ерих фон Фалкенхайм на поста шеф на Генералния щаб, той назначава на неговото място през лятото на 1916 г. фелдмаршал Паул фон Хинденбург и генерал Ерих Лудендорф за главен интендант, пак той уволнява канцлера Теобалд фон Бетман Холвег и т.н. Следователно, заключава авторът, Вилхелм II не би трябвало да се възприема изцяло като пасивен наблюдател и „кайзер в сянка”: той желае да участва в управлението, има механизми, за да налага вижданията си, но му липсват политическа воля и постоянство.

С отбелязаните заглавия далеч не се изчерпват новите изследвания за живота и дейността на последния германски кайзер. Повечето от тях осветляват отделни черти от характера и поведението на Вилхелм II, набляга се на дълго пазени тайни или избухнали скандали с хора от императорското обкръжение или със самия монарх. Продължава и полемиката доколко е виновен за избухването на Първата световна война – тема, която стана много популярна и дискуссионна с приближаването на вековния юбилей от нейното начало, както и с появата на предизвикалата извънредно голям отзвук сред изследователи и читатели, особено в Германия, книга на Кристофър Кларк¹¹ за причините и вината на държавниците за последвалия световен военен конфликт. Очакванията са, че в разразилата се дискусия професионалната гилдия ще добави нови щрихи към образа на кайзер Вилхелм II.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Roehl, J. C. G.** Wilhelm II. Die Jugend des Kaisers 1859-1888. Muenchen: “C. H. Beck”, 1993 (980 S.); **Roehl, J. C. G.** Wilhelm II. Der Aufbau der Persoenlichen Monarchie 1888–1900. Muenchen: “C. H. Beck”, 2001 (1437 S.); **Roehl, J. C. G.** Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund 1900–1914. Muenchen: “C. H. Beck”, 2008 (1617 S.). Оценки и изводи за

изследването на Джон Рьол в публикувани научни рецензии и отзиви на германски историци са обработени и включени в настоящата публикация – вж. **Speitkamp, W.** [Rezension] John C. G. Roehl: Wilhelm II. Der Aufbau der persoenlichen Monarchie 1888–1900. Muenchen: C.H.Beck, 2001. – In: Sehepunkte, 4 (2004), Nr. 7/8 [15.07.2004] – URL: <http://sehepunkte.de/2004/07/1805.html> – активен към 10.10.2014 г.; **Hiepel, C.** [Rezension] Röhl, John C. G.: Wilhelm II.. Der Aufbau der persönlichen Monarchie. München 2001. – In: H-Soz-Kult, 13.02.2002. – <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-979> – активен към 10.10.2014 г.; **Epkenhans, M.** [Rezension] John C. G. Roehl: Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund 1900–1941, Muenchen: C. H. Beck, 2008. – In: Sehepunkte, 9 (2009), Nr. 4 [15.04.2004] – URL: <http://www.sehepunkte.de/2009/04/14559.html> – активен към 10.10.2014 г.; **Machtan, L.** Sammlerrezension Wilhelm II. redivivus. – In: H-Soz-Kult, 11.02.2009. – URL: <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-11488> – активен към 10.10.2014 г.; **Lahme, R.** [Rezension] John C. G. Röhl, Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund 1900–1941, München: C. H. Beck, 2008. – In: Francia-Recensio, 2009, 3. – URL: http://www.perspectivia.net/content/publikationen/francia/francia-recensio/2009-3/ZG/roehl_lahme – активен към 10.10.2014 г.

² **Roehl, J. C. G.** Wilhelm II. Muenchen: “C. H. Beck”, 2013 (144 S.) – съкратено издание от същия автор в поредицата “C. H. Beck Wissen”, Bd. 2787. Виж също: **Schmiedd, J.** [Rezension] John C. G. Roehl: Wilhelm II. Muenchen: C. H. Beck, 2013. – In: Sehepunkte, 13 (2013), Nr. 10 [15.10.2013] – URL: <http://sehepunkte.de/2013/10/23618.html> – активен към 10.10.2014 г.; **Lahme, R.** [Rezension] John C. G. Röhl, Wilhelm II. München: C. H. Beck, 2013, (Beck’sche Reihe, 2787). – In: **Francia-Recensio, 2014, 2.** – URL: http://www.perspectivia.net/content/publikationen/francia/francia-recensio/2014-2/ZG/roehl_lahme – активен към 10.10.2014 г

³ **Clark, Ch.** Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers. Muenchen: “DVA”, 2008. Виж също: **Kohlrausch, M.** [Rezension] Christopher Clark: Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers. Muenchen: DVA, 2008. – In: Sehepunkte, 9 (2009), Nr. 4 [15.04.2009], URL: <http://sehepunkte.de/2009/04/14973.html> – активен към 10.10.2014 г.; **Bilavsky, J. v.** Krieg und Frieden. Auch 150 Jahre nach der Geburt des letzten deutschen Kaisers gehen die Meinungen der Biografen ueber das “persoenliches Regiment” Wilhelm II. weit auseinander. – In: literaturkritik.de, 2010, 3. – http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=14041 – активен към 10.10.2014 г.; **Nutter, T. E.** [Rezension] Christopher Clark: Kaiser Wilhelm II. Essex, 2000. – In: H-Soz-Kult, 13.08.2001. – <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-3706> – активен към 10.10.2014 г.

⁴ **Koenig, Al.** Wie maechtig war der Kaiser? Wilhelm II. zwischen Koenigsmechanismus und Polykratie von 1908 bis 1914. Stuttgart: “Franz Steiner Verlag”, 2009; **Kohlrausch, M.** [Rezension] Alexander König: Wie mächtig war der Kaiser? Kaiser Wilhelm II. zwischen Königsmechanismus und Polykratie von 1908 bis 1914. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2009. – In: sehepunkte, 10 (2010), Nr. 5 [15.05.2010]. – URL: <http://www.sehepunkte.de/2010/05/17083.html> – активен към 14.10.2014 г.

⁵ **Obst, M.A.** “Einer nur ist Herr im Reiche”. Kaiser Wilhelm II. als politischer Redner. Paderborn: Ferdinand Schoeningh, 2010; **Kohlrausch, M.** [Rezension] Michael A. Obst: “Einer nur ist Herr im Reiche”. Kaiser Wilhelm II. als politischer Redner. Paderborn: Ferdinand Schoeningh, 2010. – In: sehepunkte, 11 (2011), Nr. 5 [15.05.2011]. – URL: <http://sehepunkte.de/2011/05/17730.html> – активен към 12.10.2014 г.; **Domeier, N.** [Rezension] Michael A. Obst: “Einer nur ist Herr im Reiche“. Kaiser Wilhelm II. als politischer Redner. Paderborn, 2010. – In: H-Soz-Kult, 09.12.2010. – <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-14430> – активен към 12.10.2014 г.

⁶ **Obst, M. A. (Hg.)** Die politischen Reden Kaiser Wilhelms II. Eine Auswahl. Paderborn: “Ferdinand Schoeningh”, 2011; **Bachem-Rehm, M.** [Rezension] Michael A. Obst (Hg.): Die politischen Reden Kaiser Wilhelms II. Eine Auswahl. Paderborn: Ferdinand Schoeningh, 2011. – In: sehepunkte, 12 (2012), Nr. 3 [15.03.2012]. – URL: <http://www.sehepunkte.de/2012/03/19411.html> – активен към 23.09.2014 г.; **Bender, S.** [Rezension] Michael A. Obst: Die politischen Reden Kaiser Wilhelms II.. Eine Auswahl. Paderborn, 2011. – In: H-Soz-Kult, 14.12.2011. – <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-16355> – активен към 23.09.2014 г.

⁷ **Hasselhorn, B.** Politische Theologie Wilhelms II. Berlin: “Duncker&Humblot”, 2012; **Schmiedl, J.** [Rezension] Benjamin Hasselhorn: Politische Theologie Wilhelms II.. Berlin: Duncker & Humblot, 2012. – In: sehepunkte, 12 (2012), Nr. 10 [15.10.2012]. – URL: <http://www.sehepunkte.de/2012/10/22079.html> – активен към 12.10.2014 г.

⁸ **Koenig, W.** Wilhelm II. und die Moderne. Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt. Paderborn: “Ferdinand Schoeningh”, 2007. Виж също **Petzold, D.** [Rezension] Wolfgang Koenig: Wilhelm II. und die Moderne. Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt. Paderborn: Ferdinand Schoeningh, 2007. – In: Sehepunkte, 9 (2009), Nr. 4 [15.04.2009]. – URL: <http://sehepunkte.de/2009/04/12445.html> – активен към 19.06.2014 г.; **Kohlrusch, M.** [Rezension] Wolfgang König: Wilhelm II. und die Moderne. Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt. Paderborn, 2007. – In: H-Soz-Kult, 23.04.2008. – <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-9306> – активен към 11.06.2014 г.

⁹ **Petzold, D.** Der Kaiser und das Kino. Herrschaftsinszenierung, Populaerkultur und Filmpropaganda im Wilhelminischen Zeitalter. Paderborn: Ferdinand Schoeningh, 2011; **Koch, Ch.** [Rezension] Dominik Petzold: Der Kaiser und das Kino. Herrschaftsinszenierung, Populärkultur und Filmpropaganda im Wilhelminischen Zeitalter, Paderborn: Ferdinand Schoeningh, 2011. – In: sehepunkte, 12 (2012), Nr. 9 [15.09.2012]. – URL: <http://www.sehepunkte.de/2012/09/20263.html> – активен към 15.10.2014 г.; **Bremm, Kl.-J.** Monarch und Moderna. Dominik Petzold erklart wie zwei extreme Gegensatze im fruehen Kino zueinander fanden. – In: literaturkritik.de, 2013, 10. – http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=18428 – активен към 10.10.2014 г.

¹⁰ **Afflerbach, H. (Bearb.)** Kaiser Wilhelm II. als Oberster Kriegsherr im Ersten Weltkrieg. Quellen aus der militaerischen Umgebung dee Kaisers 1914–1918. Muenchen: “Oldenbourg”, 2005. Виж също **Pöhlmann, M.** [Rezension] Holger Afflerbach (Bearb.): Kaiser Wilhelm II. als Oberster Kriegsherr im Ersten Weltkrieg. Quellen aus der militärischen Umgebung des Kaisers 1914–1918, München: Oldenbourg, 2005. – In: sehepunkte, 5 (2005), Nr. 11 [15.11.2005]. – URL: <http://www.sehepunkte.de/2005/11/7782.html> – активен към 17.10.2014 г.; **Epkenhans, M.** [Rezension] Holger Afflerbach (Bearb.): Kaiser Wilhelm II. als Oberster Kriegsherr im Ersten Weltkrieg. Quellen aus der militärischen Umgebung des Kaisers 1914-1918. München: Oldenboutg, 2005. – In: H-Soz-Kult, 07.10.2006. – <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-6372> – активен към 17.10.2014 г.

¹¹ **Clark, Ch.** The Sleepwalkers. How Europe went to War in 1914. London u. a.: Allen Lane, 2012. **Clark, Ch.** Die Schlafwandler. Wie Europa in den Ersten Weltkrieg zog. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2013 – е немското издание на книгата на кеймбриджкия професор, появило се есента на 2013 г. До май 2014 г. в Германия от него са продадени над 200 000 екземпляра. През 2013–2014 г. книгата е преведена на френски, италиански, испански.